

Roskilde Sankt Jørgensbjerg kirke

Sankt Jørgensbjerg kirke

Kor og skib er opført i frådsten o.1080. Kirken ligger på en høj med udsigt over Roskilde Fjord. Kirken var oprindelig viet til Sankt Clemens, som er de søfarendes skytshelgen. Rundstavene på hjørnerne og midt på skibets mure er bemærkelsesværdige, man mener, det er en efterligning af de rundstave, som har beklædt de tidlige stavkirker. To oprindelige romanske vinduer er bevaret i koret mod øst. Udgravninger har vist, at der har stået en tidligere stenkirke på stedet, denne kirke var ligeledes bygget af frådsten og havde kor, skib og tårn. Kirken blev restaureret under ledelse af arkitekt Mogens Kochs i 1953-58. Ved den lejlighed blev arkæologiske udgravninger under kirken udført.

I 1950'erne skrev sognepræst Villy Baunbæk en række artikler i kirkebladet om Sankt Jørgensbjerg kirke. Artiklerne er samlet i en lille bog "Historisk rids fra Sct.Jørgensbjerg kirke" som kan købes i kirken. Oplysningerne her er hentet fra denne bog.

Møntfund kan datere den tidligere stenkirke til o.1035, kort tid efter Estrid o.1027 lod bygge en stenkirke i Roskilde til minde om hendes mand, Ulf Jarl, der blev myrdet på kongens ordre o.1027 i en stavkirke i Roskilde. Udgravninger under Roskilde Domkirke har afsløret fundamenter til en stenkirke fra o.1025-30, de menes at stamme fra Estrids kirke, men nogle forskere mener, at den tidligere stenkirke på Sankt Jørgensbjerg er identisk med Estrids kirke og er den kirke, der afløste Harald Blåtands kirke i Roskilde som domkirke, indtil Biskop Normand opførte den første Roskilde Domkirke o.1080. Sankt Clemens var en populær helgen i England, hvorfra både Ulf Jarl og Estrid kom. Nordportalen stammer fra den første stenkirke og har visse engelske træk, dette kunne underbygge teorien om, at den første stenkirke på Sankt Jørgensbjerg har været Estrids kirke, men det er også muligt, at den engelske bygmester har opført endnu en kirke, mens han var i Roskilde.

I Roskilde-kroniken fra o.1140 nævnes, at Roskildebispen Peder lagde huse og jorde til hellig Clemens kirke, for at der kunne dannes et kloster ved denne. I Vilh. Lorenzen: De danske benediktinerklostres bygningshistorie nævnes, at klostre i Slesvig, Ribe, Lund og Odense blev oprettet på biskoppeligt initiativ, og bisp Peder (1124-34) synes at have vist en vis interesse for at få et benediktinerkloster til Roskilde. Roskilde-kroniken fortæller videre, at den gamle fjende (djævlen) ligger altid på lur og ser altid skævt til de retfærdiges gerninger, så han udsåede en stor tvedragt blandt danerne, og hverken præsteskab eller menighed havde været i større trængsel lige siden kristendommen slog rod i Danmark. Her sigtes til mordet på Knud Lavard d.7.januar 1131 i Haraldsted skov. Mordet skabte så stor opstand i landet, at tanken om et kloster ved Sankt Jørgensbjerg blev skrinlagt. Dermed blev de gamle kirkebygninger reddet for eftertiden, idet et klosterbyggeri havde medført nedrivning af Sankt Jørgensbjerg kirke og opførelse af en klosterkirke. Formodentlig har de gaver, som bisp Peder tilførte kirken, senere resulteret i oprettelsen af et hospital for spedalske, der er blevet opført før 1253 og lå indtil 1570.

Bistrup var i middelalderen et selvstændigt sogn omkring den gamle landsby Biskopstorp neden for slottet Bistrup, der var Roskildebispens stærke borg og som lå på bakken, hvor nu Sankt Hans hospitals kontorbygninger nu ligger. Man kan endnu tydeligt se spor efter voldgravene. Man ved ikke hvor gammelt slottet har været, men det blev afbrændt under Grevens Fejde i 1534. Ved udgravninger til Sankt Hans hospital fandt man i 1871 kampestensfundamenter til Bistrup kirke samt flere romanske grave. Kirken er formodentlig blevet opført i 1100-tallet og døbefonten kan være jævnaldrende med Absalon, der blev biskop i Roskilde 1158. Efter 1402 fik Bistrup kirke ry som valfartskirke, idet det fortælles, at der flød blod fra et krucifiks i kirken, og kilden uden for kirken blev kaldt Kristi Blods Kilde. Tilstrømningen må have været stor, for efter Reformationen beklagede den første reformerte biskop over Sjælland, Peder Palladius, at så mange fortsat søgte Bistrup kirke. Ved Landemodet i 1564 bestemte man, at de katolske skikke skulle afskaffes, navnlig i Bistrup kirke, idet fremmede fortsat kom med galne og syge, sågar helt fra Skåne, og lagde penge i blokken eller stoppede penge ind under døren, hvis kirken var lukket. Frederik II bestemte, at Bistrup kirke skulle nedrives og materialerne bruges til forbedring af Sankt Jørgensbjerg kirke, som sognet blev lagt ind under. Nedrivningen er sket i perioden 1574-88 og døbefonten er formodentlig kommet til Store Ladegård omkring den tid.

I 1490 fik Sankt Jørgensbjerg kirke ny altertavle, skriftlige kilder fortæller om indsamling til denne nye altertavle. Den trefløjede altertavle havde skårne helgenfigurer, som efter Reformationen blev skåret ud af tavlen og stillet op på prædikestolens lydhimmel. Tavlen fungerede som altertavle frem til 1860, formodentlig udsmykket med tekster fra evangelierne. I 1860 blev tavle og figurer taget i forvaring i Roskilde Domkirke, hvor de siden er indgået i domkirkemuseets samling. Da Sankt Jørgensbjerg kirke i 1950 gik over til selveje, fik man udleveret de otte helgenfigurer samt tre større figurer, som Mogens Koch indføjede i en moderne trefløjet altertavle.

De otte små helgenfigurer afslørede, at altertavlen fra 1490 var skåret af den såkaldte Imperialissima-mester, som formodentlig er identisk med Bent Notkes elev, Hinrich Wilsing, der døde i 1533 og hvis arbejder er spredt over hele Norden. En altertavle skåret på Wilsings værksted står i dag på Gardner museet i Boston. Katarina på Gardnertavlen er næsten identisk med Justina fra Sankt Jørgensbjergs altertavle. Figureerne har været bemalet men står i dag i blank træ.

I det nuværende midterfelt ses Anna selv tredje flankeret af Sankt Magareta og en benediktinermunk. Anna står med Jesusbarnet på armen og Maria ved sin side. Mod slutningen af 1400-tallet var Himmeldronningen, Maria, blevet hævet så højt, at hun ikke længere var tilnærmelig for den almindelige kirkegænger. Man måtte indføje et nyt led i forbedernes hierarki. Anna står her som den solide borgerkone, som man roligt kan henvende sig til, hvis man vil i kontakt med Gud. Vejen går så videre gennem Maria til Jesus og endelig til Gud.

Sankt Margareta kendes på martyrkronen og dragen hun træder under fode. Margareta var en kristen jomfru i Antiokia i Lilleasien på Kejser Diokletians tid (284-305). Hun blev pint for sin tros skyld af byprefekten Olybrius, der ønskede at ægte hende og omvende hende fra den kristne tro. Men Margareta afviste ham og hun kom i fængsel, hvor en drage søgte at sluge hende, men hun overvandt dragen med korsets tegn. Til sidst led hun martyrdøden ved halshugning.

Benediktinermunken bærer en fodsid kutte med vide, folderige ærmer. Under armen holder han bøger i en bogpose, hvilket viser, han er en lærd mand. Han har formodentlig haft en abbedstav i venstre hånd.

I de to sidefløje ses de otte figurer, som stammer fra Sankt Jørgensbjergtavlen fra 1490. Til højre ses øverst Sankt Kristoffer og en pave, nederst Sankt Gertrud og en kronet jomfruhelgen. Sankt Kristoffer er de vejfarendes helgen og beskytter mod en pludselig død.

Historien om Kristoffer kan læses i *Legenda Aurea*. Kristoffer var en kæmpe, som ville tjene den stærkeste fyrste. Først tjente han djævelen, men djævelen var bange for korset, så Kristoffer forlod djævelen. Hos en eremit lærte han om Kristus og næstekærligheden, og han fik til opgave at bære folk over en flod. En aften bad et barn om at blive båret over floden. Kristoffer tog barnet på skuldren men blev så tynget af vægten, at han nær var druknet. Da han havde båret barnet over, afslørede Jesusbarnet sig for Kristoffer (navnet betyder Kristusbærer) og sagde, han havde båret alverden på sine skuldre. Siden tjente Kristoffer under Kong Dagus, hvor han omvendte mange til kristendommen. Kongen lod Kristoffer halshugge d.25 juli, som er Kristoffers helgendag. Figuren med pavekrone er iført tunika og kappe, i højre hånd holder han en bog. Måske er det Sankt Clemens eller Pave Lucius I, som var skytshelgen for Roskilde Domkirke.

Sankt Gertrud af Nivelles. Figurens fint skårne klædedragt viser Gertruds høje byrd. Gertrud blev født 626 som datter af den frankiske hofchef Pippin den ældre. Hendes mor, Itta, opdrog hende i fromhed, og da faderen døde i 639, grundlagde Itta et kloster i Nivelles og indsatte Gertrud som abbedisse. Gertrud viste snart sin store fromhed gennem kærlighed til sine medsøstre, de syge, de fattige, enker, fanger og pilgrimme. Desuden arbejdede hun ivrigt for bygning af nye kirker. Formodentlig har figuren haft en model af kirken eller hospitalet i sine hænder. Gertrud var også en af nødhjælperne, hun hjalp især mod rotte og museplager. Den kronede kvindefigur har intet attribut og lader sig ikke identificere.

I den venstre fløj ser man øverst Jomfru Maria og Kong Olav. Begge har haft kroner. Nederst ses Sankt Dorothea og Sankt Justina. Hellig Olav er rustningsklædt, i højre hånd holder han øksen og i venstre hånd har han formodentlig holdt et drikkebæger som symbol på hans store fromhed. Olav blev født o.990 i Norge. På et vikingetogt til Nordfrankrig blev han døbt og vendte hjem til Norge i 1015 og blev kronet til konge. Han

kæmpede så hårdt for kristendommens indførelse i Norge, at han blev fordrevet fra landet. I 1030 vendte han tilbage og faldt i slaget ved Stiklestad 29. juli 1030. Han blev helligkåret og bisat i Trondhjems domkirke 1035. Et drikkebæger ville hentyde til en historie fra slaget ved Stiklestad. Olav var blevet tørstig og bad om et bæger vand. Men da bispem havde velsignet bægert blev vandet forvandlet til øl, og da det var fastedag nægtede Olav at drikke. Atter bragte man et bæger med vand, men denne gang blev vandet forvandlet til mjød, og Olav afviste på ny bægert. Da man tredje gang bragte et bæger vand, og vandet blev forvandlet til vin, tvang bispem Olav til at drikke vinen.

Sankt Dorothea. Figuren er velbevaret med krone og rosenkrans. Hun holder en kurv med æbler og roser i højre hånd og får endnu en rose af drengen ved hendes side. Dorothea var en kristen jomfru fra Kæsarea i Kappadokien i Lilleasien. Hun led martyrdøden ved halshugning under Kejser Diokletians kristenforfølgelser 304-5. Da hun blev ført til retterstedet trådte en advokat, Theophilus, hen til hende og bad hende spottende sende æbler og roser fra hendes himmelske brudgom. Da hun knælede ved skafottet, kom en dreng hen til hende med et tørklæde i hånden. I tørklædet lå tre roser og tre æbler, selvom det var vinter (6. februar). Dorothea sendte drengen hen til Theophilus med blomster og frugter. Theophilus blev omvendt og led selv martyrdøden kort efter. Dorothea hjælper mennesker som er kommet i nød p.gr.a fattigdom, bagtalelse og falske beskyldninger. De bliver udfriet af deres dødsangst og fødende kvinder får lettet deres veer og får en lykkelig fødsel ved bøn til Dorothea.

Sankt Justina. Justina var en kristen jomfru fra Padova, der o.300 led martyrdøden for sin tro. Kejser Maximilian afsagde dommen og en soldat gennemborede hende straks med sit sværd. Figuren er fint formet og velbevaret med lang klædning og foran åben kappe med forgyldte lukkespænder. I højre hånd holder hun en bog og man ser rester af hendes attribut, et sværd stukket ind i siden.

Prædikestolen er skåret af roskildemesteren Anders Nielsen Hatt i 1616. Indvendig på norportalens østvange ses en kogge og uforståelige runer indridset i pudset. I nordportalens vange har man fundet indridsede runer, som ikke giver nogen mening, formodentlig middelalderlig graffiti. Korbuekrucifikset stammer fra 1500-25. Efter restaurering blev det ophængt i tårnbuen på resterne af korpulpituret.

I en lille niche på skibets nordvæg mod øst ses et kalkmaleri med Sankt Agnes fra o.1520. Billedet kom frem under restaureringen i 1953. Et kloster i Roskilde var viet til denne romerske martyr, der skulle lide martyrdøden på bålet, Men ilden ville ikke røre hende og i stedet blev hun halshugget. På billedet ses Sankt Agnes knæle, til højre for hende ses bålet, som har fået en grønlig farver. Man aner omridset af et lam, som er Sankt Agnes attribut. Agnes var en 13-årig skolepige i Rom, hun var kendt for sin klogskab og skønhed. Den hedenske dommer Symphronius havde en søn, som forelskede sig i Agnes. Hun afviste ham og sønnen blev alvorligt syg. Faderen tilbød Agnes al sin rigdom, hvis hun ville gifte sig med sønnen, men Agnes afslog og sagde, at hun tilhørte Kristus. Det var i kristenforfølgernes tid, og faderen trak hende for en domstol, hvor man gav hende valget mellem at tjene gudinden Vesta eller bliver sendt til et bordel. Agnes valgte bordellet, hvor man trak tøjet af hende, men Gud lod hendes hår vokse, så det dækkede hendes krop. Fra hendes krop udstrålede et lys, som rensede alle mænd, der så hende. Dommerens søn kom også til hende men faldt død om, da han så hende. Agnes genoplivede ham, og dommerens søn lod sig omvende til kristendommen. Man beskyldte nu Agnes for troldom og dømte hende til bålet. Men bålet rørte hende ikke og til sidst jog man et sværd i hende strube. Agnes led martyrdøden 21. januar 304. Få år senere blev Konstantins datter, Constantia, fyldt med sår men blev helbredt, da hun bad ved Agnes grav. Kejseren lod bygge en kirke ved graven (I nærheden af den nuværende Santa Agnes i Rom) og senere blev Constantias begravelseskirke opført i nærheden. Hvert år på Sankt Agnes helgendag er kirken centrum for en fest, hvor man indvier de lam, hvis uld bruges til at væve de pallier (skulderbånd), som paven skænker til katolske ærkebiskopper over hele verdenen. I 1263 stiftedes et Sankt Agnes kloster i Roskilde af Kong Erik Plovpenning. Han indsatte sin 14-årige datter,

Agnes, som priorinde. Klosteret talte 30 søstre og bestod til 1579, da det blev nedrevet og bygningsmaterialerne brugt til udvidelse af Kronborg slot. Klosterets jorde overgik senere til et adeligt jomfrukloster, som blev oprettet i 1699. Foruden Roskilde har Gaunø haft et Sankt Agnes kloster.

I 1200-tallet byggedes et spedalskhedshospital nord for kirken, og Sankt Jørgensbjerg kirke blev knyttet til hospitalet som hospitalskirke. Hospitaler for spedalske havde Sankt Jørgen som skytshelgen og blev kaldt Sankt Jørgensgårde, derfor blev det naturligt at kalde kirken ændrede navn fra Sankt Clemens til Sankt Jørgens kirke på bjerget. Koret fik krydshvælv i 1300-tallet, skibet fik hvælv hen mod middelalderens slutning. Tårnet er tilbygget i midten af 1400-tallet. Tårnfaget har oprindeligt været skilt fra skibet med en mur med lydhuller ind til skibet. Herfra kunne de spedalske overvære de kirkelige handlinger uden at være til smittefare for den øvrige menighed. Under restaureringen i 1953 afdækkede man en norddør i tårnfaget og rester af den mur, som adskilte et lille bederum med tøndehvælv fra resten af kirken. Her har de spedalske formodentlig fulgt messen isoleret fra den øvrige menighed. I andre kirker finder man såkaldte speddelsprækker i nordmuren, hvorigennem spedalske kunne følge messen fra kirkegården. Men da man opførte i Sankt Jørgensbjergs tårn i midten af 1400-tallet, har man åbenbart fundet det vigtigt, at de syge fra hospital kunne være indendørs ved kirkelige handlinger. På den måde var de både isoleret og en del af det sociale samvær omkring kirken. Isolation og fællesskab har sikkert haft betydning for oprettelsen af de 30 Sankt Jørgensgårde i landet. Ældst er Speilsby på Møn og Kalundborg 1171. Isolation var nødvendig for at mindske smittefaren, men samtidig var fællesskabet også en vigtig del af den nye kristne tro i 1100-tallet. Som noget nyt bragte kristendommen næstekærligheden til Norden. Hidtil havde spedalske været udstødte, som bevægede sig frit omkring i landskabet og var en alvorlig smitterisiko. Men med oprettelsen af Sankt Jørgensgårdene fik man isoleret de spedalske i samfund, der nærmest levede som klostresamfund. Det var borgerlige hospitaler men med et stærkt religiøst præg. Lægekyndige gejstlige og munke var tilknyttet Sankt Jørgensgårdene, der med tiden viste deres store nytte, idet spedalskheden næsten var udryddet i 1530, da Reformationen blev indført. Videreførelsen af dette hospitalsvæsen efter Reformation var et væsentligt problem i tiden efter 1530 og resulterede i en fornuftig overgang fra den katolske kirke til den reformerte kirke. Religiøse fanatikere som Hans Tavsens blev hurtigt dæmpet ned og mere pragmatisk løsninger på problemerne blev fundet. Klostrene fik lov til fortsat at virke men måtte ikke optage nye medlemmer, dermed kunne man langsomt overtage og udbygge det hospitalsvæsen, som den kristne kirke indførte og udbyggede fra 1100-tallet.

Tårnfagets hvælv har udsmykninger fra 1522. I hvælvet ses ornamental udsmykning med cirkler og slyngornamentik. På vestvæggen omkring vinduet ses to enhjørninger. Normalt er enhjørningen et symbol på den ubesmittede Maria og ses i forbindelse med Mariafremstillinger. Men placeringen i Sankt Jørgensbjerg tyder ikke på forbindelse til Maria, de må derfor have en anden betydning. Under vinduet har været de spedalskes bederum. Man mente, at enhjørningens horn havde stor helbredende kraft, og muligvis skal forklaringen findes her. Enhjørningen skulle muligvis beskytte mod smittefaren og give den øvrige menighed tryghed. Man beskrev enhjørningen på følgende måde: dyret har klove, hovedet minder om et hjortehoved, halen om en hestehale, manken om en løvemanke og i panden har det et snoet horn. Dyrets snoede horn var vigtigt. Man forestillede sig enhjørningen som et vildt og kraftfuldt dyr, og kraften var fortættet i hornet. Når skibe vendte hjem fra nordlig sejlads kunne de medbringe narhvalstænder, som man troede var horn fra enhjørninger. Hornene blev pulveriseret og solgt for høje priser. I 1636 undersøgte Ole Worm sagen nærmere, han kom i besiddelse af en overkæbe fra en narhval og kunne dermed opklare mysteriet. Om enhjørningen kunne man fortælle, at den levede i tropiske ørkener. Den var så hurtig, at ingen hund kunne løbe den op, og ingen jæger kunne komme den på skudhold. Kun en jomfru kunne tæmme den. Når den mødte en jomfru, gik den fredeligt hen til hende, lagde sit hoved i hende skød og slumrede roligt ind. Derefter kunne jægeren styrte frem fra sit skjul og fange den. Enhjørningen kan ses i den udgave af Bebudelsen som kaldes Gabriels jagt. Enhjørningen indgår i det britiske våben sammen med en løve. Her symboliserer løven mod og enhjørningen

kraft og uovervindelighed.

Kirkens romanske døbefont er af Roskildetypen med rebsnoing om kummens munding og glat kumme. Fonten kom til Sankt Jørgensbjerg i 1955, og det formodes, at den stammer fra den nedlagte Bistrup kirke. Om Sankt Jørgensbjerg har haft en romansk døbefont vides ikke. I 1868 nævnes, at kirken har en halvcirkelformet døbefont muret ind i sydsiden af korbuen. I 1869 har man anskaffet en granitdøbefont, som blev erstattet af den nuværende, som blev skænket af en gårdmand fra Lille Valby. Fonten er formodentlig hugget i 1100-tallet og har muligvis stået i Bistrup kirke, der har stået i nærheden af det nuværende Sankt Hans hospital. Døbefonten har stået i haven til Store Bistrup Ladegård, Lille Valby så længe man kan mides, og gården har været i familiens eje siden 1726.

